

AB'nin Güney Komşuları ile İlişkileri: Göçün Güvenlikleştirilmesi ve Sivil Topluma Etkiler

Hatice Yazgan¹

Öz: Avrupa Birliği'nin (AB) güney komşularına yönelik politikası, kapsamındaki ülkelerin ihtiyaçlarına göre farklılaştırılmış politikalar, teknik ve mali yardım öngören "Avrupa Komşuluk Politikası" kapsamında ele alınmaktadır. "Arap Baharı" gelişmeleri ile 2011 ve sonrasında 2015 yılında revize edilen "Avrupa Komşuluk Politikası" göç ve terörizm kaynaklı nedenlerle giderek daha fazla önem kazanmaya devam etmektedir. AB'nin güney komşularına yönelik politikasının göç ve terörizm gibi "tehditler" nedeniyle "güvenlik" odaklı tartışmalara neden olduğu bir dönemde, AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde öncelikli yer tutan ve bölgedeki kimi otoriter yönetimler altında çeşitli kısıtlar yaşayan sivil topluma yönelik yaklaşımı önem kazanmaktadır. Bu çalışmada AB'nin güney komşularına yönelik politikasında göçü güvenlikleştirmesinin, bölgedeki sivil toplum kuruluşları nezdinde etkileri, gerçekleştirilen faaliyetler ve bu faaliyetlerin sonuçları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Komşuluk Politikası, Sivil Toplum Kuruluşları, Güney Komşuları, Göç, Güvenlik.

EU's Relations with the Southern Neighbours: Securitization of Migration and Impact on Civil Society

Abstract: European Union (EU) policy towards the southern neighbours has been formulated as European Neighbourhood Policy which provides technical and financial aid and envisages tailor made policies according to the requirements of the countries. European Neighbourhood Policy has been revised with the so called "Arab Spring" and the aftermath developments respectively in 2011 and 2015 and continues to be on the agenda of the EU with respect to the "threats" namely migration and terrorism. During this period when the policy is subject to debates regarding "security" due to these "threats", EU's approach to the civil society which is a cornerstone of the EU's relations with third countries and suffers from the constraints of some authoritarian regimes in the

¹ Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hyazgan@karatekin.edu.tr.

region gains importance. This article aims to analyse the impact and results of the EU approach to the southern neighbours and the civil society organizations in these countries regarding the securitization of migration in the region.

Keywords: European Neighbourhood Policy, Civil Society Organizations, Southern Neighbours, Migration, Security.

Giriş

Demokrasinin yayılması, Avrupa Birliği'nin(AB) genişleme politikası yoluyla ortaya koyduğu bir politikadır ve Birlik bu politika kapsamında üçüncü ülkelerde sivil toplumla diyalog konusunu ön plana çıkarmaktadır. AB, üyelik perspektifi vermediği Avrupa Komşuluk politikası ülkeleri ile de benzer yöntem ve araçlar ile ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerle ilişkiler de de sivil toplum konusu AB'nin politika ürettiği ve bütçede kaynak ayırdığı bir konudur.

Bu makale, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamına giren AB'nin güney komşularında AB politikalarının sivil toplum kuruluşlarına etkileri, kuruluşların AB politikalarına yaklaşımları ve gerçekleştirilen faaliyetler üzerinde durmayı amaçlamaktadır. Bölgedeki AB politikaları, 2011 yılından itibaren sivil toplumun da etkili olduğu "Arap Baharı" olarak adlandırılan gelişmelerden ve daha da önemlisi giderek artan bir biçimde Suriye krizinden kaynaklı göç sorunundan doğrudan etkilenmektedir. Bu nedenle bölgedeki AB politikaları birincil olarak göç krizi bağlamında ele alınacaktır.

Makalede sivil toplum kuruluşları üzerinden konunun incelenme sebebi ise, bu kuruluşların bir yandan bölgedeki otoriter yönetimlerin kısıtlamalarına maruz kalması, öte yandan da bu sınırlamalardan kurtulabilmesinin bir dayanağı olarak ve "dış çıpa" olarak görülebilecek AB'nin bölgedeki politikalarından doğrudan etkilenmeleridir. Göç konusu AB'nin bölgeye yönelik politikalarını doğrudan etkilemekte ve sivil toplum kuruluşlarına olan yaklaşımını da belirlemektedir.

Makalede Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki güney komşuluk bölgesi ülkelerinin seçilmesinin nedeni, AB'nin mevcut durumda karşı karşıya kaldığı ve "tehdit" olarak adlandırılan göç ve terörizm gibi sorunların çok büyük oranda güney komşuluk bölgesinden kaynaklanmasıdır. Mevcut durumda ilişkilerin normal seyrinde yürütülemediği Suriye, Komşuluk politikası kapsamındadır ve Suriye iç savaşı nedeniyle başlayan göç, diğer Komşuluk politikası ülkeleri Lübnan ve Ürdün'e ve AB'ye resmi olarak aday ülke olan Türkiye'ye yayılmıştır.

Makalede Türkiye genişleme politikası kapsamında olduğu için konuya dâhil edilmemiştir. Güney komşuluk bölgesi ülkelerinden, göç konusunun AB politikalarını ağırlıklı olarak şekillendirdiği ve kabul ettiği Suriyeli mülteci sayısı ile krizden en fazla etkilenen ülke olan Lübnan incelenecektir. Karşılaştırmalı olarak

incelenecek bir diğer ülke; Suriye krizinden görece olarak daha az etkilenen, ancak ilişkilerinde göç konusu ön planda olmasına rağmen AB ile ileri düzey ekonomik ilişkiler kuran ve olumlu bir AB algısına sahip sivil toplum kuruluşlarının etkin olduğu Tunus'tur.

Makalede ilk olarak; Avrupa Komşuluk Politikası yapıları, uygulamaları ve politikanın revizyonu konuları ele alınacak, bölgede göç ve terörizm gibi tehditlerin AB politikalarını nasıl şekillendirdiği açıklanacaktır. Ardından bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının gerek bölge kaynaklı özellikleri gerekse AB'nin sivil topluma yönelik politikaları ele alınacaktır. AB politikalarına karşı sivil toplumun farklı tutumlar sergilediği iki örnek olarak Lübnan ve Tunus'un incelenmesinden sonra sonuç bölümünde “göç” konusunun belirlediği AB politikalarının, incelenen güney komşuluk bölgesindeki sivil toplum kuruluşlarına etkisi tartışılacaktır.

Avrupa Komşuluk Politikası: Göç ve Terörizm Üzerinden Güvenlikleştirme

Avrupa Komşuluk Politikası AB'nin en yakın doğu² ve güney komşuları³ ile ilişkilerini yönetmek üzere 2003 yılından itibaren oluşturmaya başladığı bir politikadır. Avrupa Komşuluk Politikası, AB üyeleri ile komşuları arasında istikrar ve güvenliğin güçlendirilmesini hedeflemektedir ve demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerlerine dayanmaktadır (European Commission, 2016a). Politikanın oluşturulma nedenlerinin başında, çevresindeki istikrarsızlık kaynaklarının AB'nin güvenliğini tehdit etmesi gelmektedir. Birlik bu nedenle, bölgedeki ülkelerin demokratik gelişimine ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunarak, komşu bölgelerdeki tehditler ile mücadele etmek istemektedir (Yazgan, 2015: 110).

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında oldukça ayrıntılı kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Politika kapsamındaki ülkeler ile ikili ilişkiler, ilgili ülkenin ihtiyaçlarına göre belirlenen ve yerine getirmesi gereken öncelikleri kapsayan Eylem Planları (*Action Plans*) ile kurulmuştur. İkili işbirliği yanında, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Bölgesel İşbirliği Programları ve Sınır Ötesi İşbirliği gibi farklı programlarla finanse edilen bir yapı öngörülmüştür. Bu ülkeler, Avrupa Komşuluk Politikası fonu olan Avrupa Komşuluk Aracı (*European Neighbourhood Instrument*) ile ilgili ülkeye özgü belirli öncelik alanlarında fonlanmakta ve *Taiex*, *Twinning*, *Erasmus+* gibi AB programlarına katılabilmektedir. Avrupa Komşuluk Politikasının özelliklerinden biri, komşuluk bölgesi ülkelerindeki reform ve demokratik değişiklikleri gerçekleştirmek için sivil toplum aktörlerinin rollerini güçlendirmek ve bu amaçla kapasitelerini

² AB'nin Komşuluk Politikası kapsamına giren doğu komşuları Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'dır.

³ Avrupa Komşuluk Politikası kapsamına giren 16 ülkeden 10'u AB'nin güney komşularını oluşturmaktadır. Bu ülkeler Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye, Tunus'tur. Kimi zaman İngilizce literatürde söz konusu ülkelerle ilgili olarak AB'nin güney komşuluk bölgesi ülkelerinden daha fazla sayıda ülkeyi kapsayan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (*Middle East and North Africa*) bölgesi kavramının kullanıldığı görülmektedir.

arttırmaktır. Bu nedenle, politika kapsamında sivil topluma yönelik (Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı gibi) farklı programlar da bulunmaktadır (European Commission, 2016a).

Avrupa Komşuluk Politikası 2011 yılında “Arap Baharı” gelişmeleri ve 2015 yılında da Ukrayna ve Suriye krizleri nedeniyle revize edilmiştir. 2011 yılında yayınladığı “Değişen Komşulara Yeni Bir Cevap: Gözden Geçirilmiş Avrupa Komşuluk Politikası” başlıklı belgede belirtildiği üzere, AB; komşuluk bölgesindeki ülkelerin demokrasi inşalarını ve ekonomik kalkınmalarını desteklemeyi ve doğu ve güney komşuları ile oluşturulan yapıların güçlendirilerek, ticaret, enerji, ulaştırma ve göç konularında bölgesel girişimlerin hayata geçirilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede bölge ülkelerine AB desteğinin koşullu olacağı, bir başka deyişle ülkelerin, demokrasi konsolidasyonu ve hukukun üstünlüğüne yönelik gelişmelerine bağlı olarak AB desteği alacakları belirtilmiştir (European Commission, 2011: 2-3).

“Daha fazla için daha fazla” (*More for more*) olarak tarif edilen bu ilişkiden, son revizyon ile her ülkenin spesifik ihtiyaçlarına göre oluşturulan (*tailored partnership*) politikaya geçilmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınma yanında, güvenli ve yasal hareketlilik, düzensiz göçle mücadele, enerji güvenliği ve iklim değişikliği konuları Avrupa Komşuluk Politikasının temel önceliklerini oluşturmaktadır. Mevcut durumda istikrar (*stabilisation*) ve farklılaştırma (*differentiation*) kavramları ile tanımlanan Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Ortaklık Öncelikleri (*Partnership Priorities*) ile ülkelere özgü işbirliği imkânı sağlanmakta ve bu işbirliği güncellenen Ortaklık Gündemleri (*Association Agendas*) ile yürütülmektedir. Her ülkenin kendine özgü ihtiyaçlarını belirlemek üzere başta sivil toplum örgütleri olmak üzere diğer paydaşlar ile karşılıklı danışma görüşmeleri AB tarafından gerçekleştirilmektedir (Lappalainen, 2016: 5-6). Gözden geçirilmiş haliyle Avrupa Komşuluk Politikası, 2016 yılında yayınlanan Avrupa Küresel Stratejisinde belirtilen AB’nin doğusu ve güneyinde yer alan ülkeler ile ilgili hedeflerin gerçekleşmesi için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (European Commission, 2017: 3-4).

AB’nin güney komşuluk bölgesi, Birliğin 1970’lerden itibaren oluşturduğu kurumsal politikalarda ve sonrasında Soğuk Savaşın bitiminden itibaren artan bir şekilde istikrarsızlık kaynakları olan terör ve göç konuları ve ekonomik güvenlik bakımından tedbir alınması gereken bölgeleri oluşturmaktadır (Romeo, 1998: 21-24). Keza Avrupa Komşuluk Politikasının oluşturulma sebepleri arasında da Suriye, İran, Irak gibi ülkelerle komşu olma ve bu çerçevede bölge kaynaklı yoğun göçün önlenmesi konusu önemli yer tutmaktadır (Pace, 2009: 42). Bu durumda AB tarafından güney komşuluk bölgesinin, kurumsal politikaların oluşturulmaya başlamasından itibaren güvenlik ve istikrar öncelenerek değerlendirildiği vurgulanmalıdır.

Mevcut durumda da AB’nin bölgede temel amacı, bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanması, yasadışı göçün önlenmesi ve terörle mücadeledir. Bölge

ülkeleri ile AB arasında oluşturulan eylem planlarında sınır yönetimi konusu ele alınan temel önceliklerden biridir (Dandashly, 2015: 38). Bu bağlamda, literatürde AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası amaç ve politikalarından bağımsız olarak göç ve sığınma konularını güvenikleştirdiğine dair bir oйдаşma olduğunu belirtmek gerekir (Leonard, 2011, Hollis, 2012, Roman, 2018b).

Avrupa Komşuluk Politikasının temel amacı olan Komşuluk bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanması konusu, 2015 yılında revize edilen politikanın iki yıl sonra gözden geçirildiği raporda da tekrarlanmıştır. Söz konusu belgede; terörizm ve düzensiz göç, AB ile doğu ve güney komşularının halen işbirliği sağlaması gereken zorluklar olarak ortaya konmuştur. Raporda aynı zamanda, AB ve komşularının istikrarının sağlanması için, özellikle “ekonomik kalkınma, istihdam edilebilirlik, genç istihdamı ve AB'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve etkin ve hesap verebilir kamu yönetimleri ve sivil toplumun katılımı ile iyi yönetişimin geliştirilmesi yönündeki taahhüdünün gerçekleştirilmesi” konularına odaklanılacağı belirtilmiştir (European Commission, 2017: 3).

Literatürde güvenlik ve istikrarın sağlanması ile demokrasinin yayılması arasındaki ilişkiye dair farklı görüşler bulunmaktadır. AB'nin 2011 gelişmelerinden sonra bölgede demokrasiyi yarma yerine güvenlik ve istikrarı öncelemesi nedeniyle, politikalarının aslında eskisinden farklılık göstermediği yönünde görüşler ağır basmaktadır (Dandashly, 2018: 76).

Pace'e göre, AB'nin bölgeye yönelik politikalarında bölgeden kaynaklı sorunlar bir yana (otoriter rejimler, ekonomik sorunlar vb), AB politikalarında bazı çelişkiler bulunmaktadır. Bu görüşe göre, AB bu ülkelerde demokrasinin yerleştirilmesini esas hedef olarak almamakta, demokrasiyi bu ülkelerde istikrar ve ekonomik refahı gerçekleştirmek için araç olarak görmektedir. Bölgedeki Arap rejimleri AB ile işbirliği yaparak ekonomik çıkar elde etmek istemektedir. AB tarafından ekonomik kalkınmanın demokratikleşmeyi getireceği yönündeki mantık, bölgedeki toplumsal aktörler tarafından sorumlu bulunmaktadır. Neticede AB'nin bölgede demokrasiyi yaymak ile ekonomik ve siyasi güvenliği sağlamak arasında “belirgin bir gerilim” yaşadığı ortaya çıkmaktadır (Pace, 2009: 39-44). Aşağıda incelenen örneklerde, makalenin temel inceleme konusunu oluşturan sivil toplum kuruluşları bakımından AB'nin karşı karşıya kaldığı bu gerilimin belirgin sonuçlar yarattığı görülmektedir.

Güney Komşuluk Bölgesi Ülkelerinde Sivil Toplum Kuruluşları

Güney komşuluk bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, bölgenin siyasal, sosyal ve kültürel yapısı nedeniyle çeşitli kısıtlar yaşamaktadır. En önemli sorunlardan biri bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının mevcut rejimlerle paralel halde, devlet yapılarının dışında değil, onların etkisi ile “mevcut güç eşitsizlikleri” içinde şekillenmeleridir. Bu noktada devletin güçlü ya da zayıf olması sivil toplum kuruluşları bakımından çeşitli kısıtlar yaratmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar ve devletler, iktidara yakın ve bilinen sivil toplum kuruluşları ile ilişki kurmakta, bölgedeki otoriter hükümetler de yabancı ülkelerle ilişki kurmak için bu sivil toplum kuruluşlarının bağlantılarından faydalanabilmektedir (Olçay, İcduygu, 2012: 161-162 ve 178). Bölgedeki otoriter yönetim yapılarının sivil toplum kuruluşlarını kısıtlaması yanında, bu kuruluşların yapısal bazı özelliklerinin etki kapasitelerini olumsuz etkilediği belirtilmelidir. Bu kuruluşlara üye sayısının sınırlılığı ve toplumda bazı dezavantajlı grupların söz konusu kuruluşlarca temsil oranının düşüklüğü gibi faktörler bu bağlamda belirtilebilir. Örneğin Mısır, sivil toplum kuruluşlarına üyeliğin sınırlı olduğu ülkelerden biridir. Kadınlar, kırsal nüfus ve yoksullar sivil toplum kuruluşlarından dışlanmış, yaşlı, erkek ve yüksek sosyoekonomik statüsü olanlar bu kuruluşların üyesidir (Olçay, İcduygu, 2012: 170).

Sivil toplumla diyalog güney komşuluk politikası ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerde üzerinde durulan önemli bir politika uygulama alanıdır (European Commission, 2016a). Komşuluk politikası kapsamında bölge devletleri ile önceliklerin belirlenmesinde, insan haklarının desteklenmesi ve sosyal koruma sağlanması ve AB'nin Komşuluk Politikası aracılığıyla hayata geçirmeyi amaçladığı yapısal programların bölgedeki sivil toplum aktörlerinin desteğini alması gerektiği konusu, güney komşuluk bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları tarafından da dile getirilen bir husustur (Annd, Solidar, 2016: 2).

AB bölgede sivil toplum kuruluşlarına yönelik pek çok program oluşturmuştur. 2014 yılında kabul edilen Avrupa Komşuluk Politikası'nın mali aracı Yeni Avrupa Komşuluk Politikası Aracı (*New European Neighbourhood Policy Instrument*) 2014-2020 yılları için Komşuluk Politikası bölgesine, önemli bir bölümü sivil toplum örgütlerine tahsis edilecek şekilde 15.4 milyar Euro mali yardım ayırmıştır (European Commission, 2015: 2).

2014 yılında oluşturulan ve her yıl düzenlenen Brüksel Sivil Toplum Forumu AB ve güney komşuluk bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının AB ile diyalogunu sağlayan öncelikli girişimlerden biridir. Forumun 2016 yılındaki faaliyeti, göç ve hareketlilik yanında sivil topluma ilişkin konulara da ayrılmıştır. Bu bağlamda AB'nin kültürlerarası diyalogu geliştirmek üzere bünyesinde 42 ülkeden 5000 sivil toplum kuruluşunu barındıran Anna Lindh Vakfından da söz etmek gerekir (European Commission, 2017: 10).

Euromed Göç Programı (*Euromed Migration IV*) ise, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde ele alınan çok kapsamlı ve çok ortaklı bir projedir. AB üyesi ülkeler ve güney komşuluk politikası ülkeleri arasında göç, hareketlilik ve uluslararası koruma konularında işbirliği ve diyalogu geliştirmek ve dış politika ve kalkınma politikalarının bir uzantısı olarak bölgede iyi göç yönetimini sağlamak üzere oluşturulmuştur. Bu Program, düzensiz göçe sebep olan faktörlerin azaltılması, sınır yönetimi, ortak sığınma politikası ve yasal göç için bir çerçeve oluşturulması şeklinde dört temel alanda faaliyet göstermekte ve temel resmi AB belgelerine (Avrupa Göç Gündemi, Göç ve Hareketlilik Küresel Yaklaşımı, Göç ve

Kalkınma Belgesi) dayanmaktadır.⁴ AB'nin komşuluk bölgesinde sivil toplum ile diyaloga verdiği önem nedeniyle oldukça ayrıntılı kurumsal yapılar oluşturduğu görülmektedir.

Ancak mevcut kurumsal düzenlemelere rağmen, yukarıda belirtilen kısıtlar yanında, AB politikalarındaki bazı sorunların da bu yapının bölgede beklenen etkide bulunamamasına sebep olduğu söylenebilir. Bu çerçevede AB'nin tutarlı olmayan politikalar izlediği yönünde bazı eleştiriler vardır. Pace, bölgede Mısır üzerinden verdiği örnekte Almanya, İsveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinin bölgedeki sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerinde daha çekincesiz bir tutum alırken, Fransa ve İspanya gibi AB ülkelerinin terörizm gibi tehditler nedeniyle sivil toplumla kontrollü ilişkiler kurulması gerektiğini savunduklarını belirtmektedir. Bunun sonucunda da otoriter devletlerin işbirliği ile Birlik politikalarının bu ikinci grup ülkelerin isteği yönünde geliştiği ve üye devletlerin Birlik politikasının önüne geçtiği tespitini yapmaktadır (Pace, 2009: 44). Bu durum AB'nin destek sağlarken sivil toplum kuruluşlarına seçici yaklaştığını göstermektedir.⁵

Göç konusu AB'nin güney komşuluk bölgesinde sivil toplumla daha fazla bağlantı kurmasına neden olan bir konu haline gelmiştir. İlk olarak 2005 yılında oluşturulan AB'nin "Küresel Göç Yaklaşımı" sivil toplum ile AB arasında bağ kurulmasını öngörmektedir. Bundan sonra özellikle "Arap Baharı" olarak adlandırılan gelişmelerle birlikte bölge ülkelerinde meydana gelen olaylar, AB'nin bölgedeki sivil toplum kuruluşlarını güçlendirmek ve birlikte çalışmak istediği koşulları oluşturmuştur (Bogdan, 2011: 2-3). Yine de, gerek AB politikalarındaki sorunlar gerekse de otoriter yönetimlerin etkileri ve bölgenin sosyal ve siyasi yapısı nedeniyle, söz konusu koşulların, sivil toplum kuruluşları bakımından doğrudan olumlu bir etki doğurduğunu söylemek yanlış olacaktır.

Lübnan ve Tunus'ta AB politikaları ve Sivil Toplum Kuruluşları

Lübnan

Güney komşuluk Bölgesi ülkeleri arasında Lübnan ve Ürdün, ev sahipliği yaptıkları Suriyeli mülteci sayısı ve oranı ile dikkat çekmektedir. Bu çerçevede AB tarafından bu ülkelere yönelik yardımlar ve oluşturulan yapılar ön plana çıkmaktadır (Bkz: European Commission, 2016b).

Nüfusu 6 milyon olan Lübnan'da, 2010 yılında toplam nüfusun yaklaşık yüzde 19'u göçmen⁶ kökenli iken, 2017 yılında bu oran, büyük ölçüde Suriye kökenli mülteci sayısının artışı ile yaklaşık yüzde 32'ye çıkmıştır (Chaaban vd, 2018: 4). Lübnan, ülkedeki Suriyeli mülteciler yanında Filistinli mültecilere ev

⁴ Proje ile ilgili bilgi için bkz: Euromed Migration, 2015.

⁵ Bu yönde bir görüş için bkz: Olcay, Icduygu, 2012: 170.

⁶ Makalede aralarındaki anlam farkları gözardı edilmeksizin, göçmen ve mülteci kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır.

sahipliği yapmaktadır ve ülke dışına da yoğun göç veren bir ülkedir (Goulordava, 2018: 3-5).

Lübnan ve Ürdün ile AB arasında Ortaklık Öncelikleri 2016 yılı Kasım ayında belirlenmiştir. Söz konusu Ortaklık Önceliklerine Suriyeli mülteciler için kullanılması planlanan Sözleşmeler (*Compact*) eklenmiş ve bu Sözleşmeler kapsamında kullanılacak yardım programları oluşturulmuştur (Council of the EU, 2016). Söz konusu sözleşmeler güney komşuluk bölgesinde salt bu iki ülkeye özgüdür.

Lübnan ile imzalanan sözleşme, AB ve Lübnan'ın işbirliğini sağlamış, ülkenin istikrarsızlığa sürüklenmesini önleyerek her iki tarafın ortak çıkarlarını gerçekleştirmiştir. Ancak sözleşmeye ilişkin bazı eleştirel görüşler de mevcuttur. Anlaşma ile sağlanan işbirliğinin, mültecilerin Lübnan'da daha fazla olanağa kavuşmasını sağlayarak Avrupa'ya gelmelerinin önüne geçmesini sağlamak amacıyla yapıldığı yönünde görüşler de bulunmaktadır (Seeberg, 2017: 4-5).

AB ile Lübnan arasında dört yılına oluşturulan ortaklık öncelikleri; “güvenlik ve terörle mücadele”, “yönetişim ve hukukun üstünlüğü”, “büyüme ve iş olanaklarının artırılması” ve “göç ve hareketlilik” konularını kapsamaktadır. Sözleşme kapsamında ise, 2016-2017 yılları için asgari 400 milyon Euro'luk bir tahsisat ve bu iki yıl için 80 milyon Euro'luk ikili yardım öngörülmüştür. Söz konusu yardımların, Suriye krizinin etkilerini Lübnan açısından gidermeyi amaçlayan faaliyetler için kullanılması öngörülmektedir. Bu bağlamda Lübnan'daki mültecilerin sosyo-ekonomik durumları yanında mültecilerin ikametlerine yönelik ilişkin düzenlemeleri de kapsamaktadır (Council of the EU, 2016).

2015 yılından beri Suriye krizine yönelik olarak uygulanan bir başka program, AB Bölgesel Güven Fonu (*EU Regional Trust Fund*), AB üye devletlerinin katkıları yanında, çeşitli AB mali araçlarını tek bir çatı altında birleştiren bir program olarak düşünülmüştür. Söz konusu yardım programı kapsamında eğitim, sağlık, suya erişim gibi konularda Suriyeli mültecilere yardım yapılması öngörülmektedir. 1.5 milyar Euro'luk fonun 521 milyon Euro'luk kısmı Lübnan'a tahsis edilmiştir (European Commission, 2016b).

AB ile Lübnan arasında Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yeşil ekonomi, demokratikleşme ve eğitime ilişkin araştırma projeleri yer alsa da, son dönemde giderek artan bir şekilde göç ve hareketlilik ile ilgili mali ve teknik destek içeren işbirliği imkânları ve projeler yoğunlaşmıştır. Yukarıda açıklanan Euromed Göç 4 (*Euromed Migration IV*) programı da bu işbirliği olanaklarından biridir (Goulordava, 2018: 6).

Göç yanında terörizm konusu da Lübnan Eylem Planında açık bir biçimde diğer alanlara göre ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Seeberg, bunu AB'nin ülkede demokrasiyi yayma hedefinden çok kendi güvenliğine odaklanması olarak yorumlamaktadır. Seeberg'e göre, Eylem Planında demokratikleşmeye ilişkin

belirsiz ve bağlayıcı olmayan bir dil kullanmakta ve bir bakıma AB'nin demokrasi yayma amacını değil, realist yönünü ve pragmatik gündemini ortaya koymaktadır (Seeberg, 2009: 91-95).

Lübnan dışında, güney komşuluk bölgesinde AB politikalarının büyük ölçüde göç sorunu ile şekillendiği bir başka ülke Ürdün'dür. Ürdün nüfusunun yaklaşık yüzde 20'si (1.4 milyon) Suriyelidir. AB Ürdün'e bu konuda siyasi ve ekonomik destek sözü vermiş ve 2016-2020 Ortaklık öncelikleri kapsamında başta göç konusu olmak üzere ekonomik işbirliği ve güvenlik konularında bazı taahhütlerde bulunmuştur. Awad'a göre, Suriyeli mülteciler nedeniyle AB ile Ürdün arasında ilişkilerin yoğunlaşması, bu sorun öncesinde de ekonomik kaynaklı sorunlar yaşayan Ürdün için yeni fırsatlar sağlayabilir. AB ve Ürdün arasında imzalanan Sözleşme (*EU-Jordan Compact*) kapsamında, Suriyeli mültecilerin Ürdün'ün 18 ekonomik bölgesinde istihdama kazandırılması öngörülmüştür. Ancak, işçilerin çalışma koşulları, sendikalaşma, toplu sözleşme gibi hakları üzerinde hükümet baskıları, sivil toplum üzerindeki kontrollerin artması gibi olumsuz koşullar, AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında istikrar ve güvenliğini öncelemeden, başka bir deyişle güvenlik konusu ön plana çıkarmasından ötürü daha da kötüye gitmiştir (Awad, 2016: 9-10).

AB'nin Lübnan ve Ürdün'e yönelik göç konusunda uyguladığı politika ve programlar bu yönde iken, bölgede en fazla göçmen barındıran Lübnan sivil toplumunun AB'ye bakışı önem kazanmaktadır. Bu konuda Lübnan'da gerçekleştirilen iki alan araştırmasında, birbiri ile benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Ülkedeki sivil toplum kuruluşlarınca AB'nin göç konusunu güvenleştirdiği ve demokrasiyi yayma hedefinden çok bölgede güvenlik ve istikrarı sağlayarak Avrupa'ya göçü önleme yönünde bir politika izlediği algısı ve sivil toplum kuruluşlarına aktarılan fonlarda bürokratik ve teknik sorunlar yaşandığı yönündeki araştırma sonuçları aşağıda incelenmiştir.⁷ Lübnan'da sivil toplum kuruluşları, devlet kurumları ve uluslararası kuruluşların göç konusunu nasıl ele aldıkları ile ilgili olarak gerçekleştirilen alan araştırmasında "göç" konusuna bakışta önemli bir farklılık ortaya konmuştur. Buna göre, Lübnan hükümeti ve bazı uluslararası kuruluşlar göç konusuna güvenlik sorunu olarak bakmakta, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşları ise konuyu insani güvenlik ihtiyaçları, göçmenlerin temel insan hakları ve marjinalize edilmeleri bağlamında değerlendirmektedir (Chaaban vd, 2018: 8).

Burada bir diğer önemli nokta, suç ve terör ilintili konuların göç konusu ile birlikte ele alınmasıdır. Ayrıca göçmenlerle ilgili bazı temel konuların devletlerin egemenliğinde olması gerektiğinden, Lübnan devleti tarafından ele alınması gerektiği yönünde tespitler de vardır (Chaaban vd, 2018: 8-9, 21). Bu durumda tıpkı AB'nin yaptığı gibi Lübnan resmi makamları da göç konusunu güvenleştirmekte, her ikisinden farklı olarak bu alanda çalışan sivil toplum

⁷ Alan araştırmalarının içerik ve yöntemi için bkz: Chaaban vd, 2018 ve Goulordava, 2018.

kuruluşları ve bazı uluslararası kuruluşlar (UNHCR gibi) göçmenlerin temel insan hakları gibi, konuyu güvenlik gündeminden uzaklaştıran farklı bir yaklaşım sergilemektedir.

Yine aynı alan araştırmasında, göçmen konusuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının söylemlerinden tespit edilen bir diğer husus, AB fonlarının göçmenlere destek olma amacından çok, göçmenlerin Avrupa'ya geçmesini önlemek olduğu yönünde bu kuruluşlarda mevcut olan algıdır (Chaaban vd, 2018: 12-15,20.)

Aynı araştırmada, AB'nin bölgede sivil toplum kuruluşlarına yönelik olarak programladığı finansman ve bürokratik konularda elde edilen sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir: AB ülkede göç konularında etkili bir aktör görünümü sergilememekte, fonlarda devamlılık sağlanamamakta, yabancı danışmanlara öncelik tanınmakta ancak bu danışmanlar bölgeyi iyi tanımamakta ve yerel danışmanlara daha az ödeme yapılmakta ve projelerde bitirme için zaman baskısı yaratılmaktadır. Bunun yanında AB projelerinin düzensiz bir şekilde dağılması, fonların eğitim sektöründe azalması ve göç sorunu nedeniyle bu alanlara (özellikle Filistinli mülteciler yerine Suriyeli mültecilere) kaydırılması, fonların AB orijinli sivil toplum kuruluşlarına verilmesi, bölgeyi iyi bilen yerel kuruluşlara verilmemesi sorun olarak belirtilmektedir. Bunun dışında AB fonlarının bazı teknik özellikleri, kısa süreli projeler, azalan mali kaynaklar, zaman baskısı vs. ve bu nedenlerle projelerden beklenen faydanın tam anlamıyla sağlanamaması gibi noktalar belirtilmektedir (Chaaban vd, 2018: 12-15, 20).

Lübnan'da AB etkisini değerlendirme amacıyla yapılan bir diğer alan araştırmasında da benzer sonuçlar ortaya konmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarında, sivil toplum kuruluşları tarafından Akdeniz'in giderek artan göç nedeniyle bir "sınır" haline geldiğini belirtilmiş, Akdeniz'de meydana gelen ölümler konusunda Birliğin göçmen ve mülteciler için güvenli bir geçiş sağlama konusundaki başarısızlığı nedeniyle uğranılan hayal kırıklığı ve Birliğin bu noktada sorumluluğunun olduğu düşüncesi ifade edilmiştir (Goulordava, 2018: 7).

Bunun dışında AB etkisi konusunda, Birliğin Güney Akdeniz ülkelerine yardım sağladığı, ancak söz konusu yardımın yerel ihtiyaçlara göre oluşturulmadığı, bölge insanların Avrupa'da istihdam olanağı aramaması için yapıldığı izlenimi ve konunun güvenlikleştirilmesi algısı belirtilmiştir. AB politikalarının Lübnan kamuoyu nezdindeki durumu hakkında gerçekleştirilen alan araştırmasında ortaya konan bir başka dikkate değer nokta, AB politikaları hakkında genelde bilgi sahibi olunmadığı ve AB'nin bu nedenle kamuoyu tarafından tanınmadığı konusudur (Goulordava, 2018: 8).

Aynı araştırmaya göre, AB'nin ülkedeki yolsuzluk ve diğer sorunlar (seçim ihlalleri gibi) hakkında açıklama yapmadığı ve demokrasinin gelişmesini destekleme konusunda görünür olmadığı belirtilmektedir. AB merkezî yönetimle çalıştığından, fonların sivil yerel aktörlere ulaşmadığı ve bu bağlamda Birliğin

ülkede demokrasinin gelişmesine katkıda bulunamayacağı belirtilmektedir (Goulordava, 2018: 12-13).

Sonuç olarak Lübnan'ın AB ile ilişkisinin, büyük ölçüde Suriye krizi kaynaklı göç sorunu ile şekillendiği görülmektedir. AB'nin göç konusunu güvenleştirmesi de bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının AB'ye eleştirel yaklaşmasına neden olmaktadır.

Tunus

Tunus, AB'nin en yoğun ilişkilere sahip olduğu güney komşularından biridir. Tunus esas itibariyle başta Avrupa ülkeleri olmak üzere komşu ülkelere göç veren bir ülkedir ve bölgeden Avrupa'ya yasadışı geçişler için transit ülke konumundadır. Bu nedenle, 2011 yılından sonra Tunus, AB'nin dış sınırlarının korunması bakımından önem verdiği ülkelerin başında gelmiştir ve Tunus ile İtalya ve Fransa arasında geri kabul anlaşmaları imzalanmıştır. Gerek göç yönetimi gerekse yasadışı göçle mücadele etmek için AB ve Tunus göç konusunda işbirliği yapmıştır. Hareketlilik Ortaklığı (*Mobility Partnership*) gibi yapılar yoluyla da oluşturulmaya çalışılan bu işbirliği, Avrupa'ya göç eden Tunusluların haklarının yeterince korunup korunmadığı yönünde zaman zaman sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmiştir (De Bel-Air, 2016: 1-4). Tunus'ta bulunan Suriyeli göçmenler, ülkede bulunan yabancılar içinde 2014 yılı itibariyle yüzde 2'lik bir oranı oluşturmaktadır. Tunus, bölge ülkeleri içinde en fazla Cezayir ve Libya'dan göç almaktadır (De Bel-Air, 2016: 5).

Göç konusunun AB ile ilişkilerde önemli yer tuttuğu açık olsa da, Tunus'un AB ile kurduğu komşuluk ilişkisinde yukarıda incelenen Lübnan örneğinin aksine, ekonomik ilişkilerin de ön planda olduğu görülmektedir. 1995 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşmasından sonra Tunus, AB ile ekonomik ve ticari bağlarını daha da güçlendirerek 2012 yılında İmtiyazlı Ortaklık (*Privileged Partnership*) statüsü kazanmıştır. Avrupa Komşuluk Politikasının 2011 yılı gelişmelerinin ertesinde revize edilmesinden sonra Tunus'a yapılan AB yardımları daha da arttırılarak, ülkenin demokratik ve ekonomik geçiş sürecine destek verilmiştir. Avrupa Komşuluk Aracı kapsamında AB, Tunus'a sosyal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, demokrasinin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla mali yardım vermiştir. Tunus'ta sivil topluma yönelik olarak aktarılan tamamlayıcı fonlar vardır. Tunus, göç konusunda Güven Fonundan ve Erasmus+, Taïex, Sigma gibi eğitim ve teknik destek sağlayan AB programlarından da faydalanmaktadır (European Commission, 2016c).

Ayrıca Tunus, AB'nin demokratik ilerleme açısından en olumlu bulunduğu ve sivil toplumun geliştiği ülkelerden biridir (European Commission, 2015: 2-6). Tunus'ta AB delegasyonunun farklı fonlarla desteklediği 70'ten fazla proje bulunmaktadır. Kadın hakları konusunda çalışan kuruluşlardan ifade özgürlüğü alanındaki sivil toplum kuruluşuna kadar farklı alanlarda çalışan kuruluşlar bu fonlardan yararlanmaktadır. Bu kuruluşların kapasite artırımı amacıyla kurulan

“Sivil Topluma Destek Programı” tamamlanmıştır. Ayrıca Tunus’ta bulunan 1600’den fazla sivil toplum kuruluşunu bir araya getiren bir çevrimiçi platform da AB tarafından desteklenmiştir (European Commission, 2016c). Tunus ile AB arasındaki Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanına ilişkin müzakerelerde sivil toplum kuruluşlarına da düzenli olarak danışılmaktadır (European Commission, 2017: 13-14).

Tunus örneğinde sivil toplum kuruluşlarının AB ile ilişkilerde görünür olmasının Arap Baharı gelişmeleriyle de ilgisi vardır. Bu süreçte sivil toplum önemli ölçüde yer almıştır ve Arap Baharının başladığı ülke olan Tunus sivil toplumunda AB algısı, büyük oranda mali ve kurumsal desteklerin etkisiyle genel olarak olumlu yönde değişmiştir (Krüger, Ratka, 2014: 9-25).

Tunus’ta sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirilen bazı alan araştırması sonuçları, yukarıda incelenen Lübnan örneğinden belirgin farklar içermektedir. Bir araştırmada, sivil toplum kuruluşları temsilcileri tarafından “Akdeniz”, Tunus ve Avrupa arasında bir ortak alan olarak betimlenmiş, bu alanın diğer bölge ülkelerini kapsamadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları temsilcileri, Tunus’un güçlü bir Avrupa perspektifinin ve Avrupa ile özel bir bağının olduğunu, Tunusluların kendilerini diğer bölge ülkelerinden farklı olarak Avrupa’ya daha yakın hissettiklerini vurgulamışlardır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, “göç” konusunu Tunus’ta birincil sorun olarak görmediklerini, konunun siyasi tartışmalarda yer bulmadığını belirtmiş ancak göç bağlamında endişe verici buldukları noktanın Tunuslu gençlerin ekonomik nedenlerle Avrupa’ya gitmek zorunda kalmaları olduğunu belirtmişlerdir (Roman, Pastore, 2018: 7-25).

Sivil toplum kuruluşları temsilcileri, göç yerine ülkedeki sosyo-ekonomik durum, genç işsizliği, yoksulluk, kalkınma, terör gibi güvenlik sorunlarını öncelikle ele alınması gereken konular olarak belirtmişlerdir. AB ile geri kabul anlaşması, vize kolaylığı vb. konularında sivil toplum bilgi sahibi değildir ve konu salt uzmanlarca tartışılmaktadır. Göç konusunda sivil toplum kuruluşları temsilcileri AB’yi demokratik anlamda bir model olarak gördüklerini belirtmekle beraber ve AB ile “göç yönetimi” konusunda dengeli ilişkiler içinde işbirliği yapılması gerektiğini savunmaktadır. Burada sivil toplum, AB’nin Tunus örneğinde de güvenikleştirdiği göç yönetim sistemine karşı çıkmaktadır (Roman, Pastore, 2018: 7-25).

Literatürde, 2011 yılı gelişmelerinden sonra, AB’nin bölgede demokrasiyi yayma yerine güvenlik ve istikrarı önlemesi nedeniyle politikalarının aslında eskisinden farklılık göstermediği yönünde görüşlere rağmen Dandashly, bu durumun ülkelere göre değiştiğini belirtmektedir. Tunus ve Mısır’ı karşılaştırdığı makalesinde Dandashly, AB’nin Tunus’ta Arap baharı sonrası sivil toplum kuruluşları ile daha fazla bağlantı kurduğunu ve fon aktardığını, bu durumun Tunus’ta elitlerin söylem ve yaklaşımlarının AB açısından tehdit teşkil etmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Mısır’da ise yine iç koşullar

nedeniyle terör konusunda AB'nin tehdit algısının yüksek olması nedeniyle AB'nin ilişkilerinin daha zayıf olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda Tunus'ta istikrar ve güvenlik bağı ile demokratikleşme birbirini tamamlamış, Mısır örneğinde ise istikrar ve güvenlik konusu AB için demokratikleşmenin önüne geçmiştir (Dandashly 2018: 76).

Sonuç olarak Tunus, Lübnan örneğinin aksine, AB ile başta ekonomik ilişkiler olmak üzere farklı alanlarda işbirliği sağlama olanağı yakalamıştır. Tunus'taki sivil toplum kuruluşlarının da AB'nin göçü güvenlikleştirdiği yönünde bir algıları olsa da genel anlamda AB'ye bakış daha olumludur.

Sonuç ve Değerlendirme

AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde sivil toplumla ilişkilerin önemli bir yeri vardır. Avrupa Komşuluk Politikası ülkeleri ile olan ilişkilerde AB, Eylem Planları, Ortaklık Anlaşmaları, Ortaklık Öncelikleri, Yol Haritaları ve özel destek fonları gibi pek çok kurumsal yapı yoluyla, bu ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerini düzenlemek için faaliyetlerde bulunmuştur.

Güney komşuluk bölgesi AB için “tehdit” kaynağı olarak görülen göç ve terörizme kaynaklık eden bir bölgedir ve bölgedeki AB politikalarının göçü güvenlikleştiren bir yapıya dönüştüğü yönündeki görüşler ağır basmaktadır. Bu durum, çalışmada referans gösterilen alan araştırmalarında incelendiği üzere, AB'nin bölgede otoriter yönetimler altında faaliyet gösteren ve çeşitli kısıtlara uğrayan sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmesine neden olmaktadır. Bir başka deyişle, AB'nin demokrasiyi yayma politikaları, göç gibi güvenlikleştirilen alanlar nedeniyle eleştiriye uğramaktadır. Ancak yine de makalede incelenen iki farklı ülkede AB politikalarının farklı etkiler yarattığı görülmektedir. Lübnan'da AB'nin göç konusunu güvenlikleştirdiği ve bu ülkedeki uygulamaları yoğun bir şekilde mültecilere odakladığı, yerel sorunlara duyarlılık göstermediği ve mültecilerin Lübnan'da kalarak Avrupa'ya geçmelerinin önlenmesi amacıyla politika geliştirdiği yönünde eleştirildiği görülmektedir. Benzer bir durum Lübnan'a ortak özellikler gösteren Ürdün için de geçerlidir. Tunus ise, özellikle Avrupa'ya çok göç veren, Suriye krizinden görece olarak daha az etkilenen ancak özellikle Libya'dan göç almış, yasadışı göçlerde transit ülke konumuna gelmiş bir ülkedir. Lübnan'dan farklı olarak Tunus örneğinde, makalede sonuçları incelenen alan araştırmasının gösterdiği gibi, göç konusunun AB tarafından güvenlikleştirildiği sivil toplum kuruluşlarınca dile getirilse de, AB ile ilişkilerde ağırlığın özellikle ekonomik işbirliği alanında olduğu görülmektedir. Tunus, AB ile yerel sivil toplum kuruluşlarının yoğun ilişkiler kurduğu ve Birlik ile aktif bir ekonomik bütünleşmenin olduğu bir ülkedir. Tunus'ta göç konusu AB tarafından yine güvenlik odaklı çözümlerle ele alınsa da ekonomik ilişkiler çok daha ön plana çıkmış ve AB'nin sivil topluma desteği, söz konusu sivil toplum kuruluşları bakımından gözle görülebilir sonuçlar üretebilmiştir. Ancak AB, Lübnan ve Ürdün ile güvenliğini doğrudan ilgilendiren göç konusu üzerinden ilişki kurduğundan, Birliğin bu ülkelerde etkili bir fark yaratmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, ülkelerin iç siyasi koşulları ve Birlik ile ilişkileri bazı farklar yaratsa da AB'nin güney komşuluk bölgesi ülkeleri bakımından göçü güvenleştirmesi, Birliğin bu ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerini etkilemektedir. AB'nin bu ülkelerin sorunlarını değil, kendi sorunlarını çözmek üzere, göçü engellemek amacıyla ve göç konusunu güvenleştirecek bu ülkelerle bağlantı kurduğu yönünde sivil toplum kuruluşlarında oluşan algı, AB'nin bu kuruluşlarla ilişkilerinde olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Bu ülkelerde, sivil toplum kuruluşlarının bölgedeki otoriter devletlerin sınırlamalarına maruz kalmaları yanında, AB'den bekledikleri desteği görememeleri hareket alanlarını daha da sınırlandırabilecektir. AB'nin güvenlik odaklı yaklaşımı, AB ile en fazla bağ kurmaya ihtiyaç duyacak sivil toplum kuruluşlarını olumsuz etkileyebileceğinden, AB'nin bu ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları tarafından “dış çıpa” olarak görülmesini zorlaştırabilecektir.

Bu noktadan çıkarılabilecek bir başka sonuç, güney komşuluk ülkelerinin AB desteğinden beklentileri ile AB'nin bu ülkelerden beklentileri arasındaki farklılıklardır. Göç ile ilgili pek çok sorunla karşı karşıya kalsalar da bölge ülkeleri için sosyo-ekonomik kalkınma öncelikli hedeftir. AB, kendi beklentileri ile söz konusu ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının öncelik ve beklentilerini dikkate alarak faaliyetler oluşturabilir. Sivil toplum kuruluşları yoluyla daha görünür hale gelebilir ve diğer ülkelerde de ortak sorun olarak ortaya koyulan bürokratik ve teknik aksaklıkların giderilmesi için tedbirler alabilir.

Nitekim AB'nin güney komşuluk bölgesi ülkelerinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına yönelik politikalarındaki bazı sorunlar, sadece bu bölgeye özgü olmayıp, “Doğu Ortaklığı” olarak adlandırılan Doğu komşularına yönelik politikalarda da benzer noktalar görülmektedir. AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamındaki Güney Kafkasya ülkelerinde (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) sivil toplumla kurduğu ilişkilerin incelendiği makalede, AB'nin sivil toplumla ilişkilerinde diğer uluslararası aktörlere göre olumlu yanlarının olduğu belirtilmesine rağmen (teknik ve mali destek sağlaması, gerek AB üyesi ülkeler, gerekse bölgesel aktörlerle işbirliği zemini hazırlaması vb) söz konusu AB desteğinin tutarlı olmayan ve sınırlı şekilde tanımlandığı görülmektedir. Bunda, Azerbaycan'da yasalarla sivil toplum kuruluşlarının dış donörlerden yardım almasının sıkı kurallara tabi tutulmasının da etkisi vardır ve bu durum kuruluşların AB mali desteklerinden faydalanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca AB desteğinin bilinen, büyük sivil toplum kuruluşlarına gitmesi ve başvuru sürecinin uzun ve bürokratik olması, küçük ve kırsal kesimdeki sivil toplum kuruluşlarının AB'den destek almasını zorlaştırmaktadır (Aliyev, 2016: 42-60). AB politikalarından kaynaklanan bürokratik sorunlar ve demokrasiyi yayma konusunda AB'nin bazı temel sorunları, doğu ve güney komşuları bakımından ortak olsa da göç konusu, özellikle güney komşuları bakımından AB için öncelikli olduğundan, güvenleleştirilmiş bir alan olarak AB'nin güney komşuluk bölgesindeki sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerini daha olumsuz etkilemektedir.

Avrupa'daki sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirilen bir başka araştırmanın sonuçlarına göre; Avrupalı sivil toplum kuruluşları, AB'nin bölgede uygulanan göç politikalarını güvenlikleştirilmiş, Avrupa merkezli ve koşulluluk temelli olarak değerlendirmektedir. AB'nin göç sorununu dışsallaştırdığı, kalkınma-göç bağı konusunda ise, Birliğin ilgili devletlerin ihtiyaçlarını göz önüne almadığı ve kalkınmanın göçü önlemek için kullanıldığı yönündeki görüşler de araştırmanın sonuçları arasındadır (Roman, 2018a). Bu araştırma, yukarıda incelenen Lübnan ve Tunus'ta bulunan sivil toplum kuruluşları ile Avrupa'daki kuruluşların konuya benzer açıdan baktıklarını göstermesi ve AB politikalarında eleştirilen noktalarda ilerleme sağlanması için birlikte hareket edebilme olasılığı yaratabilmesi açısından önemlidir.

Kaynakça

- Aliyev, H. (2016). Assessing the European Union's Assistance to Civil Society in Its Eastern Neighbourhood: Lessons from the South Caucasus, *Journal of Contemporary European Studies*, 24:1, 42-60.
- Annd (Arab NGO Network For Development), Solidar (2016). Red Lines for the European Neighbourhood Policy Implementation. 1 Eylül 2018 tarihinde http://www.solidar.org/system/downloads/attachments/000/000/465/original/ANNDEDIT_ENP_red_lines_final.pdf?1469695669 adresinden erişildi.
- Awad, A.M. (2016). The New ENP Framework: An Imbalanced Partnership. EU As a Neighbour: views from civil society, KEHYS, (The Finnish NGDO Platform to the European Union).
- Bogdan, N. B. (2011). The Role of Civil Society in EU Migration Policy: Perspectives on the European Union's Engagement in its Neighbourhood, Migration Policy Institute.
- Chaaban, J., Chalak, A., Ismail, T. and Khedr, S. (2018). Analysing Migration Policy Frames of Lebanese Civil Society Organizations, MEDRESET Working papers, No:19. Istituto Affari Internazionali (IAI) Rome.
- Council of the EU (2016). EU and Lebanon adopt partnership priorities and compact, Press Release, 665/16.
- Dandashly, A. (2015). The EU Response to Regime Change in the Wake of the Arab Revolt: Differential Implementation, *Journal of European Integration*, 37:1, 37-56.
- Dandashly, A. (2018). EU democracy promotion and the dominance of the security-stability nexus. *Mediterranean Politics*, 23:1, 62-8.
- De Bel-Air, F. (2016). Migration Profile: Tunisia, Policy Brief, Migration Policy Center, Robert Schuman Center For Advanced Studies, European University Institute, 2016/08, 1-20.
- Euromed Migration, (2015). EUROMED Migration IV, Info Sheet. International Center for Migration Policy Development.
- European Commission (2011). A New Response to a Changing Neighbourhood, A Review of European Neighbourhood Policy, Joint Communication by the High Representative of the Union For Foreign Affairs and Security Policy.

- European Commission (2015). Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2014, Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels.
- European Commission. (2016a). European Neighbourhood Policy, 16 Eylül 2018 tarihinde https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en adresinden erişildi.
- European Commission, (2016b). Lebanon, Jordan, European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. 1 Eylül 2018 tarihinde https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/lebanon_en. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/jordan_en adreslerinden erişildi.
- European Commission, (2016c). Tunisia, 15 Eylül 2018 tarihinde https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/tunisia_en adresinden erişildi.
- European Commission. (2017). Report on the Implementation of the European Neighbourhood Policy Review, Joint Report to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee, and the Committee of Regions. Brussels.
- ö 36 Goulordava, K. (2018). Lebanon-EU Relations and the Way Forward: Qualitative Research Findings with Key Stakeholders in Lebanon, MEDRESET Working Papers, No:12. Istituto Affari Internazionali (IAI) Rome.
- Hollis, R. (2012). No friend of democratization: Europe's role in the genesis of the Arab Spring, *International Affairs*, 88(1), 81-94.
- Krüger, L.T., Ratka, E. (2014). A New Response to a Changing Neighbourhood? The Perception of European Policies in Tunisia After the Arab Spring, *L'Europeen formation*, no: 371.
- Lappalainen, R. (2016). Introduction, EU as a neighbour: Views from civil society, KEHYS, (The Finnish NGDO Platform to the European Union).
- Leonard, S. (2011). EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices, *European Security*, Volume 19, 231-254.
- Olçay, O.A., İcduygu, A. (2012). Mapping Civil Society in the Middle East: The Cases of Egypt, Lebanon and Turkey, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39:2, 157-179.
- Pace, M. (2009). Paradoxes and contradictions in EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power, *Democratization*, 16:1, 39-58.
- Roman, E. (2018a). Reversing the Perspective: How European Stakeholders React to Migration Policy Frames of Southern Mediterranean Counterparts, MEDRESET Working Papers, No: 18. Istituto Affari Internazionali (IAI) Rome.

- Roman, E. (2018b). Beyond Unilateral Securitization: What Civil Society Actors Want From Migration, Asylum and Mobility Policies in the Mediterranean, MEDRESET Policy Papers, No: 6. Istituto Affari Internazionali (IAI) Rome.
- Roman, E., Pastore F. (2018). Analysing Migration Policy Frames of Tunisian Civil Society Organizations: How do they evaluate EU Migration policies?, MEDRESET Working Papers, No: 14. Istituto Affari Internazionali (IAI) Rome.
- Romeo, I. (1998). The European Union and North Africa: Keeping the Mediterranean 'safe' for Europe, *Mediterranean Politics*, 3:2, 21-38.
- Seeberg, P. (2009). The EU as a realist actor in normative clothes: EU democracy promotion in Lebanon and the European Neighbourhood Policy, *Democratization*, 16:1, 81-99.
- Seeberg, P. (2017). The Syrian refugees in Lebanon and the EU-Lebanon Partnership Compact, -New Strategies, Old Agendas, Centre for Mellemostudier, Syddansk University, News Analysis.
- Yazgan, H. (2015). Rubicon'u Geçmek? Onuncu Yılında Avrupa Komşuluk Politikası, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:42, 103-131.